

JÁNOS SZAPOLYAI'DEN GÁBOR BETHLEN'E KADAR ERDEL DİPLOMASİSİ VE BÂB-I ÂLİ'DEKİ VARLIĞI

Hüseyin Şevket Çağatay ÇAPRAZ*

Özet: 1526 Mohaç Meydan Muharebesi ile birlikte Macar Krallığı yıkılarak ülke toprakları üç parçaya ayrılmıştır. Bu vasıta ile bağımsız Macar diplomasisi de ortadan kalkmıştır. Osmanlı vasallığında vücuda gelen Erdel Hükümdarlığı'nda ise bir dışişleri geleneğinin oluşturulamamasının yanı sıra kuruluş şekli itibarı ile Orta Çağ Macar hariciye düzeni de temel alınmamıştır. Lakin XVII. yüzyılda, Avrupa'da Habsburg varlığına karşı baş gösteren uluslararası örgütlenmeler Osmanlı İmparatorluğu'nun teamülleri çerçevesinde, Erdel Hükümdarlığı'nın haricisindeki değişimin önünü açmış ve bu sahaya belli bir esneklik kazandırmıştır. Dolayısıyla Macar Krallığı'nın tarihsel sürekliliğini yitirmesi sonucunda Avrupa ülkelerinde kurumsallaşan diplomasiye karşılık Erdel'de, bu alandaki yapılanma yaklaşık yüz yıllık bir gecikmenin ardından, ancak Gábor Bethlen zamanında gerçekleşmiş ve söz konusu tabavvül pek çok devletin takip ettiği üzere İtalyan usulü temel alınarak ibdas edilmiştir. Devir itibarı ile artık Erdel elçilerinin yetki alanları, görevleri ve maaşları gibi hususlar kesinlik kazanmış; kendilerinden buldukları ülkenin politik beklentileri, ekonomik ve askeri durumu, Avrupa'daki diğer ülkelerle olan ilişkileri gibi konularda raporlar hazırlamaları istenmiştir.

Bu çerçevede, Erdel haricyesinin temel nitelikleri ele alınarak Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı hükümdarlığın diplomasi alışkanlıklarının yansıtılması, Bâb-ı Âli ile tesis ettiği siyasi ilişkisinin arka planının tetkik edilmesi ve başta Otuz Yıl Savaşları olmak üzere Gábor Bethlen zamanında Avrupa'da edindiği dönemsel hareket alanını ne şekilde kullanabildiğinin gösterilmesi; esas itibarı ile abdnâmelerle Osmanlı toprağı addedilen Erdel'in hangi ölçütlerle bu özelliğini sürdürdüğünün incelenmesi, çalışmanın temel kapsamını teşkil etmektedir.

Anabtar Kelimeler: Osmanlı, Habsburg, Erdel, diplomasi, elçi, kethüda.

Transylvanian Diplomacy and Its Presence in Ottoman Empire from John Zápolya to Gabriel Bethlen

Abstract: The Battle of Mohács, which took place in 1526, resulted in the collapse of the Hungarian Kingdom and divided the country into three parts. In this way, the independent Hungarian diplomacy has also come to an end. The Medieval Hungarian system of foreign affairs was not taken as a basis in the Principality of Transylvania, which was founded under the vassalage of the Ottoman, in addition to being unable to establish a tradition of foreign services. Yet, in the 17th century, the international organizations, which was formed against the existence of Habsburg, cleared the path for the transformation in the foreign services of the Principality of Transylvania, within the context of the practices of the Ottoman Empire, and provided a certain level of flexibility to this field. Thus, despite the institutionalization of diplomacy in European countries after the Hungarian Kingdom's losing their historical continuity,

* Yrd. Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Lüleburgaz Meslek Yüksekokulu, E-posta: cagataycapraz@gmail.com. ORCID No: 0000-0001-7727-0728

this reconstruction in Transylvania could take place during the time of Gábor Bethlen, after a delay of nearly a century, on the basis of Italian style, as most of the states also followed the same path. Afterwards, the jurisdiction areas, the duties and the salaries of the diplomats of Transylvania were identified, and they were asked to report on the issues such as the political expectations of the country that they work in, their economic and military status, and their relations with other European countries.

In this framework, in the study, considering the basic qualifications of the Transylvanian foreign affairs, we aim to discuss the reflection of the diplomatic habits of this Principality, which was dependent to the Ottoman Empire with the examination of the background of the political relation established with the Bab-i Âli (Sublime Porte of Ottoman Empire), and show how their periodical area of movement in Europe was used during the time of Gábor Bethlen, in particular at the time of The Thirty Years' War. In addition, the main context of the study was laid on examining how or to which extent Transylvania, regarded as an Ottoman land according to the abdnâmes (treaties) maintained these characteristics.

Keywords: Ottoman, Habsburg, Transylvania, diplomacy, diplomat, kethüda (deputy).

1526 tarihli Mohaç Meydan Muharebesi'nde II. Lajos'un ölümü üzerine (Yıldız 2013: 68) Erdel Voyvodası János Szapolyai Székesfehérvár'da, Macar soyluları tarafından I. János adıyla kral ilan edildi. Yeni idare Sultan Süleyman tarafından da desteklendi (B. Szabó 2006: 173). Ancak dokuz yıl önce, 1515 yılında, Macar Kralı II. Vladislav, Leh Kralı Sigismund ve Kutsal Roma İmparatoru I. Maximilian arasında I. Viyana Kongresi düzenlenmiş ve bu suretle henüz 1506 senesinde doğan II. Lajos'un, I. Maximilian'ın torunu ve Ferdinand'ın kardeşi Mary ile ve Ferdinand'ın Vladislav'ın kızı Anna ile evliliği üç hükümdar tarafından onaylanmıştı (Török 1926: 152-154). Evlilik sözleşmesinden doğan haklarından ötürü Macar tahtının Ferdinand'a karşı muhafaza edilmesi amacıyla müttefik edinmeye çalışan I. János, elçileri vasıtasıyla sadece Fransa'dan destek sözü alabilse de I. François'in temel amacı V. Karl'a karşı yürüttüğü savaşta Macaristan'ı yanına çekebilmek olmuştur (Benda 1981: 725).

Neticede 1527 Temmuz'unda Ferdinand, kuvvetlerini Macaristan'a göndererek Budin'i almış, Eylül ayında ise Tokay'da Szapolyai'nin ordularını bozguna uğratmıştır (Kohler 2003: 170-171). Yenilgilerin ardından Erdel'e kaçan yeni kral Osmanlılardan yardım istemek zorunda kalmıştır (Horváth 1868: 364). Aslında Macar toprakları, Bâb-ı Âli tarafından Habsburg egemenliğinin Orta Avrupa'da yayılmasına karşı önemli bir koz olarak görülmekteydi. Bu nedenle Ferdian'dın Macar hâkimiyetini sağlamasının ardından Osmanlılar Macar sınırına hücumlar düzenlenmiştir (Gökbilgin 1970: 16-17). Devletler arasındaki ortak çıkarlar neticesinde Szapolyai'nin elçi heyeti sultanla ittifak yapmak amacıyla 1528 senesinin başında Kaloşvar'dan İstanbul'a doğru yola çıkmıştır (Szántó 1977: 63-64). Hieronymus Łaski'nin önderlik ettiği diplomatik heyet kısa sürede görevini tamamlamış; 29 Şubat 1528'de Sultan, János Szapolyai'nin ittifak talebini kabul ederek ahdnâme vermiştir (*Adparatvs Ad Historiam...* 1735: 158).

Ne bu vesikanın ne de 1529'da Budin'in alınmasından sonra János Szapolyai'ye verilen nişanın orijinal metni bulunamamıştır. Her ne kadar hakikiliği müphem de olsa vesikanın Latince suretinde, İslam hukukuna göre dâru'l-ahd sınırlarına alınarak

ülkenin XVI. yüzyılda vücuda gelmiş sosyo-politik ve kültürel yapısını muhafaza etmesine imkân tanındığı, Bâb-ı Âli'nin onayı doğrultusunda serbest kral seçimi ayrıcalığına kavuştuğu ve vergi verme koşulunun yanında hükümdarın çıkarlarını temsil etmek maksadıyla İstanbul'a elçi gönderme hakkını edindiği; bununla birlikte dış politikadaki faaliyetler için Bâb-ı Âli'den onay alınması şartı getirildiği görülmektedir (*Adparatvs Ad Historiam...* 1735: 158-159).

Ahdnâme belirlediği hukuki sınırlar itibariyle dış politikada Erdel'i Bâb-ı Âli'ye bağlı kılsa da bu durum hükümdarlığın diğer ülkelerle olan ilişkilerini tamamen ortadan kaldırmamaktaydı. Zira dönem itibariyle İstanbul en önemli diplomatik merkezlerden biri olup, Avrupa'daki pek çok ülkenin elçisi İstanbul'da bulunmaktaydı.¹ Söz konusu vasıta ile Erdel Hükümdarlığı uluslararası alanda, zaman zaman Osmanlı idaresinin bilgisi dışında diplomatik faaliyetler sürdürebilmekteydi (Fazakas 2008: 129).

Szapolyai'nin eşi Kraliçe Izabella ve oğlu János Zsigmond Bâb-ı Âli'ye daimi elçiler olmasa da kendilerini temsil etmek maksadıyla hatipler atamaktaydı. Hatipler genellikle İstanbul'a yıllık vergi götürür, devlet adamlarıyla görüşmek maksadıyla İstanbul'da birkaç hafta konaklardı. Vesikalarda 1560 senesine gelindiğinde, Erdel idaresinin daimi elçi olarak Mihály Gyula'yı gönderdiği takip edilse de (*Erdélyi Országgyűlési Emlékek* 1877: 175) bu elçinin İstanbul'da süreklilik sağladığına ilişkin bir kayıt bulunmamaktadır. 1567'de Erdel elçisi olarak imparatorluk merkezine Sebestyén Erdélyi tayin edilmiş, aynı sene Ferenc Balogh ve Miklós Orbai yıllık vergiyi teslim etmeleri için Bâb-ı Âli'ye sevk edilmiştir. 1568'de ise Gáspár Békés ve Mihály Gyulai elçilik makamına getirilmiştir (Vajda 1891: 123).

Erdel Dış Politikasındaki Değişim Süreci

István Báthori'nin hükümdarlık zamanında İstanbul'un Balat semtinde Erdel elçilik evi kurulmuştur. (Benda 1981: 726). Takip edebildiğimiz kadarıyla burada konaklayan ilk daimi elçi 1572'de tayin edilen János Daczó'dur (Bíró 1921: 114). Elçinin faaliyetleri sayesinde Erdel hükümdarı, Leh kralı seçilmesi için sultanın desteğini sağlamış, nihayet 1576'da Lehistan tahtına oturmuştur. Báthory artık Erdel dış işlerini Krakov'dan yönetmeye başlamış ve mevcut iktidar değişikliği Avrupa ülkeleri tarafından da tanınmıştır (Karácson 1914: 100).

İlaveten Erdel Voyvodası Kristóf Báthory de István Báthory'nin taç giymesi hakkında Bâb-ı Âli'deki gelişmeleri rapor etmesi gayesiyle Máté Nagy şahsında Bâb-ı Âli'de daimi elçi bulundurmıştır (Szalay 1862: 265). Ancak kendisinin kimlerle görüştüğüne ve ne tür sonuçlar elde ettiğine dair bilgiye ulaşılamamaktadır. Daha sonra görevlendirilen elçiler hususunda da aynı durumla karşılaşmaktadır (Szamosközy 1992: 34). Dolayısıyla Kristóf Báthori tarafından gönderilen diplomatların sadece rapor vermek amacıyla İstanbul'da bulunduğu, Istvan Báthori'nin diplomatik meselelerini ise hükümdarın Leh elçilerinin görüştüğü söylenebilir.

¹ Konuyla ilgili İngiliz elçilerinin söylemleri hakkında bkz. George Frederick Abbott, *Turkey, Greece and the Great Powers. A Study of Friendship and Hate*, London: Robert Scott Roxburghe House Paternoster Row, E.C, 1916, 17-166; Nicolaas H. Biegan, *The Turco-Ragusan Relationship According to the Firmāns of Murād III (1575-1595), Extant in the State Archives of Dubrovnik*, Paris: The Hague, 1967, 37.

Zsigmond Báthori zamanında 1593-1606 Osmanlı-Avusturya Savaşları'nın başlaması ve hükümdarın 1594'te Habsburg tarafına geçmesi, Bâb-ı Âli-Erdel ilişkilerini durma noktasına getirmiştir. Bu nedenle 1594 ve 1606 yılları arasında Erdel'in İstanbul'da daimi elçisi bulunmamaktadır.

Öte yandan 1593-1606 Osmanlı-Avusturya Savaşları iki imparatorluğun birbiri üzerinde hâkimiyet sağlayamadığını göstermiştir. Çatışmalarda genel itibarıyla Osmanlı baskısı takip edilse de Bâb-ı Âli egemenliğini Güney Doğu ve Orta Avrupa yönünde genişletememiştir (Tóth 2000: 328). Ortaya çıkan siyasi boşluk neticesinde Erdel'in mevcudiyeti önem kazanmıştır. Dahası, başlangıcı Bethlen devrine rastlayan Otuz Yıl Savaşları'nda hükümdar, derhal Çek Protestan aristokrasisiyle iş birliği yaparak Avusturya kuvvetlerine karşı mücadeleye girişmiş, savaşın başlamasından iki yıl sonra Macaristan kralı seçilmiş ve kutsal Macar tacını mülküne almıştır. Ancak Bâb-ı Âli'nin bölgede birleşik bir Macar idaresini onaylamayacağından taç giymemiştir (Várkony 2013: 40). Her ne kadar Osmanlı vasallığından çıkması söz konusu olmasa da hükümdarlığın dış siyasetteki hareket alanı neticesinde Erdel'in diplomatik ağırlığının *de facto* olarak neredeyse çağdaşı Avrupa devletlerine evrildiği görülmektedir. Mevcut durumun sürdürülebilmesi maksadıyla Gábor Bethlen büyük oranda diplomasiye dayalı, İstanbul merkezli ve olabildiğince serbest bir dış politika vücuda getirmeye çalışmıştır (Herczegh 1890: 38). Öyle ki, bu hususta İstanbul'daki İngiliz elçisi Bethlen'in dış politikasını tahmin edilemez olarak niteleyerek, elçisine dair “...eğer sahibinin amacını bilse üstündeki gömleği parçalar.” (Angyal 1898: 410) ifadesini kullanmaktadır.

Bethlen'in başarılı girişimlerinin bir sonucu olarak Eflak ve Boğdan'ın vergilerinin en yüksek rakamlara ulaştığı esnada Erdel'in 15.000 forintlük yıllık vergisinde bir artış görülmemektedir (Demény 1982: 127). 1619'a gelindiğinde ise Bâb-ı Âli, Erdel dış siyasetinin odak noktası haline gelmiştir (Nagy 1969: 119). Özellikle Habsburg idaresinin Protestanlara karşı izlediği baskıcı tutum nedeniyle baş gösteren Çek isyanı zamanında hükümdar, elçilik faaliyetlerini kullanarak bir yandan sultanın Habsburglara karşı desteğini kazanmaya çalışırken, aynı zamanda İngiltere, Fransa ve Hollanda'nın İstanbul'a gönderdikleri elçilerle de sürekli temas halinde olmuştur. Böylelikle Bethlen uzun vadede Erdel ve Macaristan'ın birleştirilmesini amaçlamıştır. Lakin beyin aktif dış politikasına rağmen Habsburg idaresine karşı mezkûr devletlerin hiçbirinden fiili destek sağlanamayacaktır (Papp 2011: 964-966).²

Elbette Erdel idaresinin dış politikasındaki merkezileşme iç politikadaki değişimin yansımasıdır. Zira Bethlen savaş, barış ve antlaşmaların yapılması gibi hususları kendi bünyesinde toplamış ve tüm bu yetkilerini nazırlar aracılığıyla yürütmüştür (Biró 1917: 24). Bethlen idaresinin ilk yıllarında meclis, hariciyeyi ilgilendiren alanlarda düzenlemelerde bulunmakta, hatta başka ülkelerin elçilerinin kabul edilmesi, Erdel elçilerine talimat verilmesi gibi konularda aktif rol oynamaktaydı (Teszelszky 2013: 218). Ancak hükümdarın egemenliğinin

² Bu meseleyle dair İngiltere'nin İstanbul elçisi Sir Thomas Roe'nin kayıtları için bkz. *The Negotiations of Sir Thomas Roe, in His Embassy to the Ottoman Porte, from the Year 1621 to 1628 Inclusive...*, (Edited by Samuel Richardson and Thomas Carte), London, 1740, 54.

güçlenmesine paralel olarak meclisin politik gücü azaltıldı. Hükümdar öncelikle yılda iki kez toplanan meclisin bu kuralını bire düşürdü. Böylece meclis, Bethlen'in tüm diplomatik girişimlerini kabul etmek zorunda kalmış, hükümdar ise diplomasinin en küçük ayrıntılarını dahi şahsi olarak düzenleyebilmek için fırsat yaratmıştır. Öyle ki, elçi atama hakkı, verilecek direktifler ve gönderilen raporların incelenmesi gibi hususları sadece kendi yetki alanıyla sınırlamıştır (Szilágyi 1881: 1; Mezey 1980: 21; *Erdélyi Történelmi Adatok*, K. II 1856: 383-393). Meclis elçi gönderme hakkını elinde tutsa da söz konusu fiil, yalnızca hükümdarın buyruklarını denetleme amacını taşıyabilmiştir. Hükümdarın bilgisi dışındaki diplomatik faaliyetler ise idareye başkaldırı olarak nitelendirilmiştir.³

Gábor Bethlen'in Elçileri, Tercümanları ve Talebeleri

Siyasi gelişmelere rağmen Erdel'de diplomasi henüz kurumsallaşmadığından bir diplomatik zümre de vücuda gelmiş değildi. Hükümdar soylu ailelerin fertlerini bayram kutlaması, saygı sunumu gibi konularda görevlendirmekte, önemli hizmetlerin gerçekleştirilmesinde ise merkezi idarenin işleyişinde de faaliyet gösteren küçük toprak sahiplerinden istifade edilmekteydi (Trócsányi 1980: 286). Egemenliğinin başından itibaren Bâb-ı Âli'ye elçi gönderen hükümdarın bu durumunu, János Szapolyai'den beri süre gelen idari alışkanlık ve Bethlen'e verilen ahdnâme garantilemektedir: "...elçilerin ve buraya gelen kethüdaların alışıla geldik arzları eski kanuna göre yapılınsın."⁴ Temel bir alışkanlık olarak Erdel hükümetinin Bâb-ı Âli'ye üç tip diplomat gönderdiği takip edilmektedir. İlki, hediyelerle birlikte İstanbul'a yıllık vergi götüren, aynı zamanda Erdel'in siyasi emellerini açıklayan ve politik yetkileri bulunan büyük elçilerdir. Erdel ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki meseleleri sultan ya da sadrazamla görüşebilmişler, bunun dışında Avrupa ülkelerinin İstanbul'daki elçileriyle de istişarede bulunmuşlardır (*Török-Magyarkori Állam...*, K. II 1869: 76-86). Sultana birden fazla elçi gönderilmesi durumunda elçi heyetine büyük elçi önderlik ederdi. Yol harcırahının kendi tasarrufuna bırakıldığı bu diplomat, Bâb-ı Âli'deki alışkanlıkları bilmeli, sultan ve sadrazam ile nasıl müzakere edileceğine dair görgü ve adap bilgisine sahip olmalıydı (Borsos 1972: 159).

Yerel meselelerin gecikmesiz olarak çözülmesi maksadıyla fevkalade elçiler de İstanbul'a gönderilmiştir. Görevleri bilgi aktarmaktan ibaret olan bu kişiler, işlerini bitirir bitirmez Erdel'e geri dönerdi (Benda 1981: 727). Bethlen kendi çıkarlarını temsil etmek gayesiyle Bâb-ı Âli'de *kapı kethüdası* / *kapı kehayası* olarak adlandırılan daimi elçi de bulundurmıştır (Kovács 2014: 152).⁵ Bu kişiler

³ György Fráter zamanında meclis, hükümdarın elçilerinin yanında üç milletin; Macar, Sekel ve Saksonların ayrı olarak kendi elçilerini göndermesi kuralını kabul etmiş, bu kişileri de kendisi belirlemiştir. Vencel Biró, *Erdély Követei a Portán*, Kolozsvár: Minerva Irodalmi és Nyomdai Müintézet Részvénytársaság, 1921, 8.

⁴ "...a követekek s idejárom kapitiháknak szokott praebendájok a régi cannon szerint kiadassék." *Erdélyi Történelmi Adatok*, K. II, (Szerkesztette: Mikó Imre), Kolozsvár: Ev. Ref. Főtanoda, 1856, 341.

⁵ Kapı kethüdası kavramının kullanımıyla ilgili olarak bkz. Bülent Arı, "Early Ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period", *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?*, (Edited by A. Nuri Yurdusev), (Studies in Diplomacy), Houndmills, Basingstoke, Hampshire, New York: Palgrave Macmillan, 2004, 47. Daha sonraki dönem hakkında bkz. Joseph von Hammer-Purgstall, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Vom

imparatorluk ve hükümdarlık arasında aracı rolü oynayarak Bâb-ı Âli'de cereyan eden ve Erdel'i ilgilendiren konularda hükümdarı bilgilendirir; iki üç haftada bir Erdel'e rapor gönderirdi (Demény 1982: 123). Ayrıca kethüdalar sadrazam, diğer devlet adamları ve iki Roman voyvodalığı ile münasebetlere de azami özen göstermişlerdir. Erdel Evi'nin idaresi de kendilerinin sorumluluğunda olup, hükümdar için alışveriş de yapmışlardır (Szilágy 1879: 745). İstanbul'daki yaşamlarına dair bir günlük tutmaları ve buna bağlı olarak elçilik raporu hazırlamaları yine vazifeleri arasında bulunmaktadır (Borsos 1972: 22).

Erdel elçilerinin yetkileri dışına çıkmaları mümkün değildi (Benda 1981: 728). Ancak zaman zaman şahsi fikirlerini beyan ettikleri gözden kaçmamaktadır. Örneğin Bethlen'in daimi elçisi Tamás Borsos, 8 Eylül 1618'de hükümdara Bâb-ı Âli için muhafaza edilen hediyelerin gönderilmemesi, aksi takdirde elçiyle Jenő kentinin Osmanlılara geri verilmesi hakkında da görüşülmesinin lazım geleceği, bu nedenle meselenin konuda beyan yetkisi bulunmayan basit bir elçinin sevki suretiyle şimdilik geçiştirilmesi tavsiyesinde bulunmaktadır (Borsos 1972: 124). Ek olarak hükümdar bazen elçilere beklenmedik meseleleri kendi tecrübelerine göre çözmeleri konusunda direktif de vermiştir (*Török- Magyarkori Állam...*, K. II 1869: 76-86).

Gábor Bethlen zamanındaki önemli elçilerden ilki Mihály Tholdalagi'dir. Önceleri Mózes Székely'in yanında evrak sorumlusu olarak çalışmıştır. Diploması kariyeri Gábor Bethlen ve I. György Rákóczi zamanında István Erdélyi ve István Bethlen ile birlikte İstanbul'a gitmesiyle başlamış, ardından Bâb-ı Âli'ye Erdel elçisi olarak tayin edilmiştir (Balogh 2003: 371). 1622'de ise Osmanlı-Leh barış görüşmelerine katılmıştır (*Erdélyi Történelmi Adatok*, K. I 1855: 222).

Hükümdarın bir diğer önemli elçisi Tamás Borsos'tur. Kendisi Gábor Bethlen'in hükümdarlığa gelişinin onaylandığı dönemde Gábor Bathori'yi temsil etmiştir (Borsos 1993: 181; *Erdélyország Történeti Tára...* 1815: 9). Ancak Bethlen tarafından görevinden alınmamış, 1615'te Erdel Voyvodalığı'nı talep eden Habsburg İmparatorluğu'na ve Jenő ile Lippa'nın verilmesini isteyen Osmanlı yönetimine karşı Trnava Barış Görüşmeleri'ne gönderilmiştir.⁶ Jenő'nün Erdel'e bağlı kalması ve yıllık verginin ertelenmesi hususunda 1618, 1619'da Bâb-ı Âli'de kethüda olarak çalışmıştır. 1626 ve 1627 yıllarında Bethlen'in Habsburg idaresine karşı yürüttüğü sefere dair görüşmeler yapmak amacıyla İstanbul'a dönmüş, İstanbul dışında Erdel elçisi olarak Budin'de de bulunmuş ve Habsburg İmparatorluğu'na karşı Osmanlılarla ittifak kurmaya çalışmıştır (*Török- Magyarkori Állam...*, K. I 1869: 409; Barts 1912: 37-49). Borsos, hükümdarın ölümünden sonra Katalin Brandenburgi'nin de elçiliğini yapmıştır (Borsos 1972: 155).

Ferenc Balassi dönemin bir diğer önemli diplomatıdır. Başkomutan ve mirahorluk görevlerine getirilmiş, Habsburglara karşı askeri yardım sağlayabilmek amacıyla 1619'da İstanbul'a gönderilmiştir. 1621'de Bâb-ı Âli'deki elçiliği sırasında ölmüştür (Szilágy 1881: 630-634). Bethlen'in Eflak Voyvodası Petru Cercel'in oğlu Marcu Cercel gibi Macar olmayan elçileri de bulunmaktaydı. Ayrıca Bethlen siyasi

Regierungsantritte Murad des Vierten bis zum Frieden von Carlowitz 1623-1699, Bd. III, Aufl. II, Pesth: C. A. Hartleben's, 1835, 134.

⁶ Österreichisches Staatsarchiv / Finanz- und Hofkammerarchiv, Hoffinanz Ungarn, Rote Nummer 111. Konv. 1616. September. Fo. 21-22.

mevkisini güçlendirmek için Marcu Cercel'in Erdel voyvodası olarak atanmasını desteklemiştir. Kendisi voyvoda olarak seçilmemişse de hükümdarın hizmetinde kalmış (*Bethlen Gábor Fejedelem...* 1879: 119), Çek aristokratlarıyla görüşmek suretiyle Erdel-Çek ittifakını sağlamak üzere görevlendirilmiştir (*Erdélyi Történelmi Adatok*, K. I 1855: 332).

Diplomatların tercüman olmaksızın görevlerini yerine getirmeleri mümkün değildi. Zira ortak bir diplomatik dil kullanılmayıp, sultan ve sadrazamla yalnızca Türkçe konuşulabilmekteydi. Mihály Apafi zamanına dek tercüman olarak genellikle Macarca bilen Müslümanlar görevlendirilmiş (İpşirli 1995: 12), ayrıca İtalyanlar, Lehler ya da Yahudilerden de istifade edilmiş ve bu durum Bâb-ı Âli'nin Tercüme Odası'nı kurmasına dek sürmüştür (Balcı 2007: 13).

İtihatname ile hükümdarın mektubunun çevrilmesi, sadrazama ve diğer Türk devlet adamlarına mesajların iletilmesi, görüşmeler esnasında anlık çevirilerin yapılması tercümanın göreviydi. Ayrıca tercüman verilen borçların toplanması ve alışveriş gibi konularda da kethüdaya yardım ederdi (Kármán 2006: 156-158). Gábor Bethlen'in hükümdarlığı zamanında Çavuş Yusuf ve ölümünün ardından Peçuy kökenli Zülfikar olmak üzere Erdel'in iki tercümanı bulunmaktaydı (*Bethlen Gábor; Levelek* 1980: 153).

Erdel tercümanları maaşlarını hükümdarlıktan alırdı. Zülfikar'ın yıllık geliri 200 gümüş imparatorluk sikkesi ya da 100 altın, ham kürk ve on arşın ipek çuhadan teşekkül idi. Ayrıca İstanbul'dan yaklaşık 3.5 kilometre ötede, Karadeniz yakınlarında bir bahçesi de bulunmaktaydı (Kármán 2016: 58-60).

Tercümanlar yerine talebelerin de Macar elçilere yardım ettiği olurdu. Bunlar hükümdar tarafından İstanbul'a Türkçe öğrenmek üzere gönderilmiş kişilerdi. Gerektiğinde görüşmelerde tercüman sıfatıyla kethüdaya eşlik etmişler, ayrıca elçiler için alışverişe de gitmişlerdir (*Rozsnyai Dávid, Az...*, K. VIII 1867: 469-470).

Elçi Talimatnameleri

Erdel elçileri görev içeriklerini talimatlar doğrultusunda öğrenmekteydi (Szalay 1862: 140; Koltai-Sunkó 2001: 72-73). Gábor Bethlen zamanında bu talimatlar genellikle hükümdarın kendisi tarafından kaleme alınmıştır. Eğer elçi ilk kez İstanbul'da bulunuyorsa hükümdar elçinin yola çıkışından Erdel'e dönüşüne kadar oldukça ayrıntılı bir metin yazardı. Söz konusu belgelerde, yolda dikkat edilmesi gereken hususlardan hediyelerin teslimi esnasında sultan ve sadrazam karşısında nasıl davranılacağına kadar açıklamalar bulunmakta, ziyaret edilecek kişiler hakkında bilgi verilmekteydi.

Bethlen'in 1629'da, ilk kez İstanbul'da bulunan György Apafi'ye yazdığı satırlarda söz konusu husus açık bir şekilde takip edilebilmektedir:

“Çasarin huzuruna götürüldüğünüzde az ve uygun sözler sarf edin. Evvela gösterdiğimiz itaat ve gerçek hizmetimizi bilgisine sunun ve yüce çasaramızın ne kadar mesut bir hatıraya sahip, şanlı selefleri olduğunu, ülkemize ve bize merhamet ve çasarlık niyetlerini şimdiye dek gösterdiklerini, yüce efendimizin de onların iyi niyetlerini takip edip, aynı derecede rahim olduğunu niyaz edin. Bu mertebedeki merakımız ölçüsünde, ulu vezirin vasıtasıyla idrak edilen şevketli ve inayetli cevabı olabildiğince erken bahşedin. Bunun için biz de şimdiye dek yüce efendimize sorgusuz sadakatimizi ve hakiki hizmetimizi

*gösterdik, minba'd bu hususta hiç bir eksiklik olmaması için gayret gösteririz.*⁷

Osmanlı devlet adamlarına yazılan mektupların suretleri genellikle tecrübeli elçilere de verilirdi. Örneğin 28 Ağustos 1616 tarihli Gáspár Janos Szövérdi'ye verilen talimatnamede, hükümdarın Sadrazam Mehmed Paşa'ya yazdığı mektup sureti de bulunmaktadır (*Erdélyi Történelmi Adatok*, K. I 1855: 316-319). Ayrıca vesikada, elçinin izleyeceği usulün ana hatları kendisine bırakmıştır. Ancak Habsburglara karşı birlikte mücadele edilmesi bahsinde hükümdar elçinin nasıl davranması gerektiğini açıklamaktadır: “*Sadrazamla didâr olup, evvela ondan söyleyeceklerimizi sessizce dinlemesini ve orada çözümlü beklenen meselelerin temelini idrak etmesini dileyin...*”⁸

Büyük elçi ve yeni kethüdanın İstanbul'a birlikte gönderilmesi durumunda hükümdar, kethüda ve büyük elçi için ortak bir talimatname verirdi. Gábor Bethlen'in Tamás Borsos için yazdığı 11 Nisan 1618 tarihli mektupta şunlar okunmaktadır:

*“Şevketli efendimiz, şerefli taraftarımız ve meşveret ettiğimiz kimse, Kamuthi Farkas Bey; Torda eyaletinin baş kontu. Sağlam bir elçi talimatnamesi, izahı ile birlikte şimdi Nurlu Kapı'ya büyük elçimizin [kethüdamızın] yanında tayin edilmişsinizdir. Daimi sözcümüzün hakiki bir vatanperver olması hasebiyle Kamuthi Farkas Beyimizin gerek ol cihetle gerekse kendi ferahı için bunları elçiye beyan edip, izahta bulunacağımızı gayet iyi biliriz.”*⁹

Elçilerin İstanbul'a Yolculuğu

Elçi, İstanbul'a gidiş talimatının verilmesiyle birlikte tercüman gibi görevinde yardımcı olacak kişilerle görüşürdü. Vergi teslimi durumunda ya da hediyelerin taşınması amacıyla sandıklar ve bunların nakliyesinde kullanılacak at ve arabaları alınırdı. Alışveriş genellikle Barasu'da yapılmakta olup, kent esnafı ve zanaatkârları söz konusu talepleri karşılamak için önceden hazırlıklı olurdu.¹⁰

⁷ “*Császár eleiben vitetvén kevés és illendő szókkal éljen, ajánlván az mi engedelmes és igaz szolgálatunkat és könyörögvén azon, hogy az miképen boldog emlékezetű dicséretes elei hatalmas császárink országunkhoz és magunkhoz is kegyelmességeket és császári indulatjokat eddig mutaltán, ő hatalmasságra is azoknak jó indulatjokat követvén, azon kegyelmességgel lenni és méltó kívánságainkkal nagyságos vezére által megértvén, kedves és kegyelmes választ mentől hamarébb adatni méltóztassék, melyért mi is az mint ez ideig ő hatalmasságához minden engedelmes hűségünket és igaz szolgálatunkat mutattuk, azon igyekezőnk, hogy enekutatána is abban semmi fogyatkozást ne tegyünk.”* Török- Magyarokori Állam -Okmánytár, K. II, (Szerkesztette: Szilády Áron, Szilágyi Sándor), Pest: Eggenberger Ferdinánd, 1869, 130.

⁸ “*Szembe lévén az fővezérrel, kívánja először is azt tőle, hogy hallgassa csendesesen meg, értse meg az dolgokat fundamentumból, melyeket oda küldett...*” Török- Magyarokori Állam..., K. II, 348.

⁹ “*Mivel ő kegyelmek az mi becsületes hívünk tanácsunk Kamuthi Farkas uram Torda vármegyének főispánja és az fényes portára bocsátott mostan főkövetünk melet kelletik bemennie, derék legatitot, instrukciot az mi nézi, mivel hogy continus oratorunk igaz haza fiának tartatik lenne mind azért s mind be míg az maga könnyebbségéért Kamuthi Farkas uram, jól tudjuk azokat ő kegyelmével közöli és mindezeket eleiken is ad.*” Török- Magyarokori Állam..., K. II, 199.

¹⁰ *Erdélyi Történelmi Adatok*, K. I, (Szerkesztette: Mikó Imre), Kolozsvár: Ev. Ref. Fótanoda, 1855, 254.

1618'de Tamás Borsos'un eşyalarını İstanbul'a götürebilmek için Barasu esnafından 99 forinte dört at aldığı takip edilebilmektedir.¹¹ Atlar elçilerin kişisel malı sayılır ve genellikle nakit sağlamak amacıyla İstanbul'a varıldığında satılırdı. Ancak daha sonraları Erdel'e geri gönderilmeleri kararı alınmıştır (Biró 1921: 17).

Vesikalarda Büyük Elçi György Apafi'nin 1629'da İstanbul'a giderken dört demir tekerlek, atlara nal ve yol için elli nal çivisi aldığı; ayrıca verginin teslim edilebilmesi için iki yeni sandık yaptırdığı görülmektedir. Bunun dışında eğeler tamir edilmiş, atların koşumları elden geçirilmiş, altı yeni kayış ve altı yeni dizgin alınmış, ayrıca araba için dolama, hırka ve pantolon diktirilmiştir. İlaveten Zülfikar'a verilmek üzere iki yeşil çuha ve Türkçe tercüme yapan János Szabó'ya masrafları için 32 forint tayinat ayrılmış, hediye olarak götürülecek şahinlere 30 kutu ve ayak kılıfı yaptırılmıştır.¹²

Yolluk için 16-20 gümüş sikke alan elçiler Bâb-ı Âli'ye Barcaság'dan yola çıkmaktaydı, atlar da buradaki konakta bekletilirdi.¹³ Bükreş-Razgrad-Kırklareli yönü en elverişlisi olmakla birlikte Belgrat-Sofya-Edirne ve Belgrat-Niğbolu-Edirne ile Erdel'den İstanbul'a giden üç temel güzergâh bulunmaktaydı.¹⁴ Üçüncü güzergâh sadece ordunun Niğbolu civarında bulunması durumunda kullanılır, Barasu-Niğbolu-İstanbul hattından ise nadiren geçilirdi (Borsos 1972: 66-69). Yolculuk esnasında barınma ve iaşeden büyük elçi sorumlu idi. Kethüdanın büyük elçi ile birlikte gönderildiği durumlarda bütçeler ayrı tutulur, her iki diplomatın da konaklama masrafı, hizmetlilerinin giderleri ve atların yemliği için ayrı ödenekler oluşturulurdu.¹⁵

Bethlen, Eflak ve Boğdan voyvodalarıyla ilişkilerini canlı tutmaya gayret ettiğinden İstanbul'a gönderilen elçilerinden yollarına düşen Bükreş ve Tirgovişte'de voyvoda ile görüşmelerini istisnasız istemiştir. Örneğin 1614 senesinde hükümdar, Mihály Tholdalagi'ye şunları yazmaktadır:

“Eflak'a vardığınızda yüce voyvodaya yazılmış mektubumuzu teslim edin. Kapı'daki haberler ve ilerlemeler hakkında titizce malumat alın. İyi kötü, hiçbir mükteşebatınız olmasa dahi oradan yazın. Aziz voyvodaya mecburi dostluğumuzu hatırlatın ve Kapı'da cereyan eden hususlar hakkında mümkün mertebe dikkatli olmasını isteyin. Başında Hristiyan hükümdarın bulunduğu, Hristiyan komşu ülke olduğundan iyi ya da kötü her niyeti, sayısız istihâle altında sadece huzurumuzu kaçırarak bilgiye vâkıf olsanız bile zararımıza olacak her meseleyi bildirin. Oradaki hizmetlinizi ve sözcünüzü Erdel

¹¹ “...az brassai urammal adatott szolgálatomba négy lovat, meylet vöttek volt 99 fn...” Tamás Borsos, *Vásárhelytől a Fényes Portáig*, (Szerkesztette: Kócziány László), Bukarest: Kriterion Kiadó, 1972, 81.

¹² *Török- Magyarokori Állam...*, K. II, 145-147.

¹³ Erdel'e dönüş masrafı Bâb-ı Âli tarafından karşılanmıştır. Ancak Bâb-ı Âli'nin yolluk vermemesi durumunda elçilerin finansmanını kethüda sağlamıştır. Biró, *Erdély Követei...*, 97. Borsos, *Vásárhelytől a Fényes...*, 106.

¹⁴ XVII. yüzyılın sonuna gelindiğinde genellikle Visnicza, Hisarcık ve Ostrova üzerinden Tuna hattındaki Demirkapı, Rusçuk rotası takip edilmiştir. Bkz. Hüseyin Şevket Çağatay Çapraz, *Imre Thököly'nin Kâtibi János Komáromi'nin Türkiye Günlükleri*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2016, 15-30.

¹⁵ Österreichisches Staatsarchiv / Finanz- und Hofkammerarchiv, Reichsaktent Fasc. 189/a Fo. 272v. und 397r. 1669.

*meselelerinde müteyakkız olmaları için uyarın. Aleyhte ufak bir haber edinsiniz bile yüce efendinin bilgisine sunun.*¹⁶

Elçiler Eflak'ta geçirdikleri iki üç günün ardından tekrar İstanbul'a doğru yola koyulurdu. Seyahat yol ve hava şartlarına bağlı olarak yaklaşık dört hafta sürmekteydi. Elçiler hükümdara gönderdikleri mektuplarda çeşitli kereler bu durumdan şikâyetçi olmuşlardır:

*"...açıktır ki, kâfi ölçüde azap veren bir yoldan geldik. Dört ya da beş gündür kuzey rüzgârının buz gibi estiği buradaki havaya kıyasla kanımca, şimdi Erdel'de bile daha soğuk, rüzgârlı ve korkunç bir hava yoktur. Bir haftadır sol omzumum gidip gelen ağrısı nedeniyle neredeyse hiçbir yerde rahat edemem."*¹⁷

Elçi, Bâb-ı Âli'ye varmadan önce buraya dört saatlik mesafedeki Küçükçekmece'de ya da nadiren bir günlük mesafedeki Saray'da birkaç günlüğüne konaklar ve geldiğini haber etmek maksadıyla başkâtibini merkeze sevk ederdi. Ayrıca İstanbul'daki gelişmeler ve varsa yeni atanan idareciler hakkında bilgi almak için kethüdayı da yanına çağırırdı.¹⁸

Kethüdanın geldiği günün ertesinde yeni elçi İstanbul'a gider, çavuş tarafından karşılanırdı. János Rimai 29 Kasım 1620 yılına ait mektubunda, Bâb-ı Âli'ye gidişi hakkında Gábor Bethlen'e şunları yazmaktadır:

*"Sadrazamın tasdikine müteakbil 14 Kasım Cumartesi günü Küçükçekmece'den hareket ettik. Yerimize vardığımızda çavuş paşa, çararın çavuşları ve vezir vasıtasıyla güzelce giydirilmiş 27 atla bizi beklerdi. Atlara binip çavuşların arasına katıldık ve öğleden sonra dört beş gibi büyük bir deveranla ve kâfi ölçüde dolanarak meskenlerimize yerleştik..."*¹⁹

¹⁶ "Havasalföldben érkezőm az vajdának ő nagyságának szóló levelünket adja meg. Az portai hírek és állapotok felől szorgalmatosan tudakozzék, vagy jó, vagy rossz, onnétírja meg ha semmit sem halanla is. A vajda ő nagyságát emlékeztesse köteles atyafiságunkra, és kérje igen kazul vigyázzon a porta állapotjára, és mint keresztény fejedelem az mivel tartozik keresztény szomszéd országnak teljesítse meg, vagy jól vagy gonosz szándékat, ha csak kedvetlenséget értene is az sok változások alatt, minden ártalmunkra való dolgot jelentsen meg. Az ott benn való szolgáját és oratorát intse meg, vigyázzon az is az erdélyi dolgokban, ártalmas dolgot ha csak kicsint halanla is ő nagyságának adja értésére." *Török- Magyarokri Állam -Okmánytár*, K. I, (Szerkesztette: Szilády Áron, Szilágyi Sándor), Pest: Eggenberger Ferdinánd, 1869, 122-123.

¹⁷ "...de bizony elég sanyarú úton jöttünk, mert azt hiszem, hogy most Erdélyben sem lehet hideg, szeles, fergeges idő, mint itt jár immár negyed vagy ötöd napja, miolta igen felettén fűtt az északi szél. Magamnak is az bal vállamra az forgóba oly felette nagyon fájdalom jöve immár egy héttől fogva, hogy igen nehezen találom helyemet vele." *Erdélyi Történelmi...*, K. I, 248-249.

¹⁸ Örnek olarak Büyük Elçi Mihály Tholdalagi'nin 1628 Kasım'ında talebe Balázs'a yazdığı mektup. *Török- Magyarokri Állam...*, K. I, 128-129. Ayrıca bkz. Ahmet Dönmez, *Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Sürecinde Osmanlı Daimî Elçiliklerinin Avrupa'da Yeniden Tesisi 1832-1841*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, 11-12.

¹⁹ "Ehhez képest azért engedvén az fővezér dispositiójának, azon a szombat napon 14 Novemberis Kuchuk Chekmezérol kiindulván, mikorra az helyre jutottunk volna, az holott az csasz pasza az császár csauszaival és az vezértől alánk való szép öltözető 27 lovakkal várt bennünket. Lovakra költözökdvén és az csaszok közzé elegyedvén, délután három és négy kobran nagy kerengéssel és sok felé való diverticulumokkal telepedtünk

Erdel elçilerinin İstanbul'a gelişleri büyük bir gelişme olarak görülmüş, diğer Avrupa elçileri tarafından da takip edilmiştir. Bu bakımdan Macar diplomatlar, kabullerinin mümkün olduğunca ihtişamlı geçmesine özen göstererek, çavuş paşanın kaç çavuşla geldiği, kendilerine kaç at gönderildiği ve gelişlerinin kaç kişi tarafından izlendiği gibi hususlara önem vermiştir. Elçiler kendileri için yapılan geçitleri başka ülkelerin temsilcilerinin kabulüyle karşılaştırmış; yapacakları görüşmeler hakkında kanı oluşturmuşlardır (Vajda 1891: 119; Gülru 1991: 101-103).²⁰

Erdel Evi

Çemberlitaş'taki Elçi Hanı adlı kervansaray Erdel diplomatlarına da ev sahipliği yapmış olmakla birlikte (Düzbakar 2009: 186-187)²¹ 1570'li yıllarda Erdel Evi faaliyete geçmiştir. Erdel kethüdası buraya taşınmış, büyük elçinin konutunu ise Bâb-ı Âli garanti etmiştir. Bu bakımdan büyük elçi ve kethüdanın ikametgâhları ayrı olmuştur. Büyük elçi konutu, elçinin geleceği haber alındığında tahsis olunup, perde, deve yününden battaniye, yorgan ve yastıklarla döşenmiştir. Masrafları Bâb-ı Âli tarafından karşılanmak koşuluyla bu evin tedarikinde zaman zaman kethüda da görevlendirilmiştir (Kármán 2008: 43-45).

Erdel Evi'ne atfedilen öneme rağmen konutun durumunun hızla bozulduğu görülmektedir. 1594'de sundurması harap olan evin bu kısmı yıkılmaya başlamıştır (*Török- Magyarkori Állam...*, K. I 1869: 27). Tamás Borsos ilk kethüdalık görevi zamanında evde tamir işlerine girişmiş; ancak 1618'de İstanbul'a geri döndüğünde evi ayrıldığı 1613 senesine kıyasla daha kötü durumda bulmuştur (Kerekes 2010: 34). Borsos raporlarında evin yenilenmesi için hükümdardan sürekli ödenek talep etmiş, Bethlen kendisine Kamuthi Farkas ve Mihály Tóth aracılığıyla para göndermiş; ancak bu meblağlar teslim edilmemiştir. 1619 yazındaki yağmurlar dolayısıyla Erdel Evi'nin yaz odalarının bulunduğu bölüm ve mutfağın yarısı yıkılmış ve bu nedenle yol ulaşımına kapanmıştır.

Kethüdaların Erdel Evi'nin vaziyetinden sürekli şikâyetle bulunmaları ve İstanbul idaresi tarafından büyük elçiler için bulunan evleri uygun görmemeleri nedeniyle Gábor Bethlen 1620'de, kethüdanın kaldığı Erdel Evi'nin ıslah edilmesine ve Erdel diplomatlarının aynı çatı altında bulunmasına karar vermiştir (Borsos 1972: 280). Ayrıca konutun yenilenip genişletilmesi ve büyük elçinin hizmetlileriyle birlikte konaklayabilmesi maksadıyla o zamanki daimi elçi Mihály Tholdalagi'ye 500 forint göndermiştir. Hükümdarın düşüncesine göre büyük elçi İstanbul'dayken kethüda ile birlikte ikamet edecek, bu maksatla evin alt katına dört oda ve iki sandık odası inşa edilecekti. Üst kat da büyük elçi ve hizmetlilerine ayrılmış olmak üzere aynı şekilde planlanacak, ayrıca 24 atlık bir ahır ve avluya yazlık mutfak yapılacaktı (*Török- Magyarkori Állam...*, K. I 1869: 243-244). İnşa çalışmaları 1623'e kadar devam etmiş, fakat hükümdarın planı tam manasıyla gerçekleşmemiştir. Zira giriş

szállásainkra..." *Alsó-szregovai és Rimai Rimay János Államiratai és Levelei*, (Szerkesztette: Ipolyi Arnold), Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1887, 234.

²⁰ Hükümdar Mihály Apafi zamanında Erdel elçilerinin Bâb-ı Âli'de maruz kaldıkları ilgisizlik hakkında bkz. "Nagyszeben, 1686. Január 22." *Monumenta Hungariae Historica: Diplomataria*, (Szerkesztette: Szilágyi Sándor), No: XIV, Pest: Magyar Tudományos Akadémia, 1870, 74-75.

²¹ Elçi Hanı'nın Avrupa diplomasisindeki yeri için bkz. Semavi Eyice, "Elçi Hanı", *Tarih Dergisi*, 24, 1970, 106-108.

katı bundan sonra da ahır olarak kullanılmış, odalara evin üst katında yer verilmiştir. Tamás Borsos'un üçüncü kethüdalığı zamanında Erdel Evi'nin durumu daha da bozulmuştur. Ona göre bu durum daimi elçilerin ihmalkârlığından kaynaklandığından, hükümdara her kethüdanın evin durumunu yansıtan bir rapor hazırlamasını ve tamirat masraflarının kendi görev dönemlerinde kethüdalar tarafından karşılanmasını önermiştir (Gergely 1882: 456).

İstanbul'da kaldıkları süre boyunca Erdel elçilerinin giderlerini tayinat usulü çerçevesinde İstanbul yönetimi üstlenmiştir (Karaca 1989: 35-38). Kethüda Tamás Borsos'un notları vasıtasıyla Büyük Elçi Farkas Kamuthi'nin bir haftalık iâşesi takip edilebilmektedir: "*Kamuti Beyime iâşe babında dört koyun, on beş okka inek eti, bal, tereyağı, pirinç unu ile yulaf için günlük 60 oszpora²², ekmek için 100 oszpora, günlük bir araba kereste ve 15 kile arpa tayin edildi. Günlük dört fıçı şarap ile iki kova kuru üzüm de ismarlamışlardı. Lakin Murat çavuş şarap vermek istemez...*"²³

Bethlen zamanından kalma bir vesikada da kethüdaların tayinatlarının nasıl ihdas edildiği görülmektedir:

*"Her hafta ekmeğe 280 oszpora. Şimdi yarısına gelen yedi kile pirinç unu. Yedi okka tereyağı. Yedi okka bal. Çeyrek kile ağaç yağı. Yedi mum. Yedi tavuk. Yedi dirhem karabiber, yedi dirhem safran, yedi dirhem zencefil, yedi dirhem tarçın... On sekiz buçuk kile arpa. Bunun onu kesilirdi. Gününde iki kova şarap. 14 okka et; ancak bütün koçtan verirler. Bir yıl için aylık üç araba kuru ot. Bunun on üçü tercümanındı."*²⁴

Bu miktarlar genellikle yeterli gelmediğinden kethüdalar kereste, saman ve şarap giderlerini ceplerinden tamamlamıştır. Ayrıca kendilerinin ve hizmetlilerinin kıyafetleri, koşum takımları gibi başka kalemler için de bütçe yapmaları gerekmiş (Borsos 1972: 85), paralarının bitmesi durumunda hükümdardan borç istemişlerdir (Borsos 1972: 282).

Sadrazam ve Sultanla Görüşme

Erdel büyük elçisinin geliş amacı açıklanmak suretiyle görüşme, kethüda ya da tercüman tarafından reisülküttâb efendiden veya nadiren sadrazamın kendisinden talep edilmiştir. Elçinin divana geleceği günü sadrazam belirlemiştir (*Alsó-sztrégovai és...* 1887: 236).²⁵ Ancak talep edilen görüşmenin gecikmesi olumlu karşılanmamakta, bu tür durumlarda elçi, kethüdayı ya da hizmetlilerini görüşme

²² Oszpora: XVI. ve XVII. yüzyılda madeni para. 50 oszpora = 1 Macar forinti. Ferenc Salamon, *Buda-Pest Története*, K. III, Budapest: Athenaeum, 1885, 219.

²³ "*Kamuti urammak adtak élésbe négy juhok, 15 oka tehénhúst, mézet, vajat, rizskását, zabra egy napra 60 oszporát, kenyérre 100 oszporát, fát egy napra egy szekérrel, 15 kila árpát; bort rendelték vala egy napra 4 vidret és 2 vider malosát, de hogy Murát csausz bort nem akara adni...*" Borsos, *Vásárhelytől a Fényes...*, 85.

²⁴ "*Minden hétre kenyérre 280 oszpora. Hét kila rizskása. Most fele jár. Hét oka vaj. Hét oka méz. Negyed fél kila fa olaj. Hét viasz gjertya. Hét tyuk. Hét dram bors, hét dram sáfran, hét dram gjömbér, hét dram fa héj... Tizennyolcadfél kila arpa. Tizét el vonták. Napjában két veder Bor. Hus tizen négy oka, de egész Berbécsül szoktak adni. Esztendőként havonta karom szekér széna. 13 a Tolmácsé volt.*" Géresi Kálmán, "Török-Portai Követ-Költéség Bethlen Gábor Idejében", Györi Történelmi és Régészeti Füzetek, II, 2, 1863, 287.

²⁵ Diplomatik süreç hakkında bkz. Reşad Ekrem Koçu, *Topkapı Sarayı*, İstanbul: Nurgök Matbaası, 1960, 48.

zamanını belirlemek amacıyla her gün reisülküttâb efendiye göndermekteydi (Szilágy 1887: 26).

Hükümdar sadakatının bir göstergesi olarak başta sultan ve sadrazam olmak üzere Bâb-ı Âli'deki devlet adamlarına hediyeler göndermiştir. Kime ne sunulacağı önceden belirlenmiş olan nesnelere para, değerli eşyalar, kuş, at ve arabadan terkipti. György Apafi'nin elçiliği zamanında Bâb-ı Âli'ye gönderilen hediyeler şu şekildedir:²⁶

<i>Yüce çasar için taller</i> 15.000	<i>Kenan Paşa'ya iki kupa, taller</i> 200
<i>6 giralık²⁷, on çiçekli ve altın kaplamalı kupa</i> 10	<i>Nişancı Yusuf Paşa'ya taller</i> 200
<i>14 giralık bir banyo küveti</i> 1	<i>Müftü</i> 3 kupa
<i>Şahinler</i> 24	<i>İbrahim Efendi</i> 2 kupa
<i>Kaymakama beş kupa, taller</i> 1.200	<i>Çavuş Paşa</i> 1 kupa
<i>Kaptan paşaya iki kupa, taller</i> 300	<i>Vali</i> 1 kupa
<i>Hafız Ahmet Paşa'ya iki kupa, taller</i> 300	<i>Defterdar</i> 1 kupa
<i>Mehmet Paşa'ya iki kupa, taller</i> 300	<i>Çasarın sarayında bulunan envai unvan sahiplerine taller</i> 127
<i>Bayram Paşa'ya iki kupa, taller</i> 200	<i>Vezirin adamlarına taller</i> 40

Osmanlı idarecileri ne tür hediyeler istediklerini umumiyetle önceden belirtirdi. Örneğin Tamás Borsos 4 Ağustos 1618'de Gábor Bethlen'e yazdığı mektupta, Erdel'de "kolya" dedikleri bir at arabasının sadrazama hediye edilmek üzere mümkün olduğu kadar çabuk şekilde Bâb-ı Âli'ye gönderilmesini istemektedir (Borsos 1972: 111). Birkaç gün sonra yine hükümdara, Türk sarayında Erdel peyniri ile "lezzetli ve sert Barasu çöreği" çok sevdiğinden, Barasu hâkiminden alınacak 16 adet peynirin ve 20 adet çöreğin gönderilmesini; bunların mükemmel hediyeler olacağını yazmaktadır (*Török- Magyarkori Állam...*, K. II 1869: 383).

Sadrazam ve sultanla görüşme sadece bir merasimden ibaretti. Siyasi meseleler reisülküttâb efendi ile müzakere edilir ve kendisi varılan sonuçları divana teslim ederdi (Koçu 1960: 48). Ancak seremoni Erdel ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkiler açısından hayati öneme sahipti. Bu bakımdan hükümdar, sultanın huzurunda elçinin göstereceği tavrı özenle açıklamaktadır:

"Eğer vezir çasarın önüne çıkarırsa birkaç kelimededen ibaret selamlamayı ifade edin ve kendi lehimize olan konuşma kaidesinde 'muzaffer, kerim çasar,

²⁶ *Török- Magyarkori Állam...*, K. II, 144-145.

<i>Hatalmas császár számára Tallér</i> 15.000	<i>Kénán pasának kupa kettő Tall</i> 200
<i>Tíz virágos aranyos kupák 6. Girások</i> 10	<i>Nisanczi Jussuf pasának Tall</i> 200
<i>Egy mozdó medencezekorsóstól 14 girás</i> 1	<i>Muffi</i> 3 kupa
<i>Solymok</i> 24	<i>Ibrahim efendi</i> 2 kupa
<i>Az kajmakámnak kupa öt, Tallé</i> 1.200	<i>Csasz pasa</i> 1 kupa
<i>Kapitán pasának kupa kettő Tall</i> 300	<i>Cancellarius</i> 1 kupa
<i>Aphiz Amhat pasának kupa kettő Tall</i> 300	<i>Tefterdár</i> 1 kupa
<i>Mamhát pasának kupa kettő Tall</i> 300	<i>Császár udvarában lévő külön különféle belső tisztviselők Tall</i> 127
<i>Bayram pasának kupa kettő Tall</i> 200	<i>Vezér embereinek Tall</i> 40

²⁷ Gira: Altın ve gümüş için kullanılan Macar ölçü birimi. 1 gira, yaklaşık 70 gram. *A Pallas Nagy Lexikona 1893-1896*, K. VIII, Budapest: Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság-Révai Testvérek, 1900, 728.

benim şevketli efendim; azametli beyimizin bendesi, itaatkâr müridiniz, yüce efendimize bağlı ve sadık hizmetçiniz huzurunuzda zuhur eylemiştir; ba'dehu yüce tanrıdan uzun ömür, açık talih, huzur ve düşmanlara karşı imparatorluğu muzaffer eylesini ulu efendimiz için temiz kalple dilerim' suretiyle beyanda bulunun..."²⁸

Sadrazamın elçilerle münasebetleri kuvvetlendirmek maksadıyla ziyafetler düzenlediği bilinmektedir (Dönmez 2006: 11-12). Örneğin Elçi János Rimai, Sultan II. Osman ile müzakereden sonra divanda misafir edilmişlerini Bethlen'e şöyle yazmaktadır:

"...o vakitler, St. Nicholas bayramının da olduğu pazar günü, o günün mutluluk verici sükûnetinde ve aziz sıcaklığında... ..öğle yemeği zamanında, divanda misafir edildik. Yemek uzun süre devam etti. İçerideki varlığımız boyunca vakit o denli iyi geçmiştir ki, akşam duası hengâmında, öğleden sonra, saat üç dört gibi oradan ayrılmaya başladık."²⁹

Büyük elçi ve kethüda, tercümanla birlikte meskenlerine geri döndükten sonra Erdel meselelerine dair yapılacak toplantı için reisülküttâb efendi ile görüşmeyi beklerdi. O ana dek diplomatlar hükümdarın talimatları doğrultusunda Osmanlı idarecileriyle görüşerek hediyelerini teslim etmiş, ayrıca İstanbul'daki Avrupa elçileriyle de istişarelerde bulunmuştur.

Kethüdanın Faaliyetleri ve Avrupa Elçileriyle Olan Temasları

Kethüdanın, elçinin geleceğini Bab-ı Âli'ye bildirmek, kalacağı yeri temin etmek, kabulü için gerekli hazırlıkları yapmak ve İstanbul'daki gelişmeler hakkında elçiyi bilgilendirmek gibi temel görevleri bulunmaktaydı. En önemli bir diğer vazifesi, elçi İstanbul'da değilken imparatorluğun merkezinde cereyan eden olaylar hakkında hükümdarın bilgi sahibi olmasını sağlamaktı (Molnár 1909: 44-121). Bu bakımdan kethüda, yabancı elçilerin görüşmelerini takip etmek gayesiyle neredeyse her gün sadrazamın divanına gelmiştir. Mihály Tholdalagi'nin kayıtlarına göre kendisi 1620 senesine kadar iç salonlara dahi girebilirken bu tarihten sonra sadrazamın kethüdayı sadece çavuşlar vasıtasıyla bilgilendirmesi ve yine onun çağırması durumunda divana girmesi kararı alınmıştır (*Az Öreg Tholdalagi...* 1980: 142).

Ulak İstanbul'a vardığında kalacak yerin ve iaşenin temini yine kethüdanın sorumluluğundaydı. Ulağın hükümdardan sözlü haber getirmesi durumunda kendisini sadrazamın huzuruna çıkarırdı (Biró 1921: 84). Kethüdanın görev tanımı dışında da faaliyet gösterdiği görülmektedir. Örneğin Tatar-Kazak akınlarının durdurulması amacıyla Leh elçisi Petrus Ozga, Borsos'tan yardım istemiştir. Bunun sonucunda Borsos, Leh elçisiyle görüşmelerde bulunan Gürcü Mehmed Paşa'ya beş

²⁸ *"Hogyha a császárral sembe juttatja az vezér, concepialjon ilyes egynehány szóval való köszöntést, és magunk mentésére való beszédekert elméjében. Gyözetetlen hatalmas császár, az én kegyelmes uram, hatalmasságod szolgája, én általam alázasos hívedálat hatalmasságodnak alázasos és hűségessé szolgájának ajánlása után az teljes Istentől hosszú életet, jó szerencsés és békeség birodalmot, ellenségei ellen való győzedelmet hatalmasságodnak tisztá szívből kívánok..." Török-Magyarkori Állam..., K. II, 68.*

²⁹ *"...vasárnap nap szent-Miklos ünnepe is lévén akkor, annak az napnak szép örvendetes serenitásába, nagy melegségébe... ..megvendégelvén az dívánházba ebéden bennünket, a mely edéd alkalmas adeig protraháltatott és annira való idő múlt ottben való létünkbe, hogy majd vecsernyekor délután három és négy óra korba kezdettünk kioszlani onan belől." Alsó-sztregovai és..., 239.*

maddeden oluşan bir rapor sunmuş ve hizmeti karşılığında paşadan şu sözlerle 14 altın almıştır: “*Bu Leh elçiyile bizi barıştırman için seni aramıza Tanrı getirmiştir. Zira eğer sen bunları ona anlatamaysaydın ben bu adamla hiçbir zaman istişare edemedim.*”³⁰

Gábor Bethlen Avrupa ülkeleriyle ilişkilerini genellikle İstanbul'daki Avrupa elçileri vasıtasıyla sürdürdüğünden, buradaki görevlilerine gönderdiği talimatnamelerde başka ülkelerin diplomatlarıyla kesintisiz münasebet sağlanmasını istemiş, söz konusu taleplerini özellikle Habsburg idaresine karşı müttefik edinme aşamasında sıklaştırmıştır. Örneğin János Rimai'nin 1618 senesinde Flandre elçisinden bu hususta destek sağlamaya çalıştığı ve elçinin yardım etmeye razı geldiği takip edilmektedir: “*Böylece Hollanda elçisi ertesi gün bizleri konutunda bırakıp, sabah erkence vezire gitti. Vezirden geri dönene dek bizden evinde beklememizi istedi. Vezir ile görüşmesinin iyi geçmesini ve ondan iyi haberler getirmesini umarak bekledik.*”³¹ Nihayet ilk önemli görüşmeler 1619 sonunda başlamıştır.³² O zamanki kethüda Tamás Borsós, Venedik, İngiliz ve Flandre elçilerini ziyaret ederek kendilerini, Habsburg İmparatorluğu'na karşı baş gösteren Çek-Macar ayaklanması hakkında bilgilendirmiştir. Buna mukabil İngiliz ve Venedik diplomatları hükümdara destek sözü göndermiştir (*Török- Magyarkori Állam...*, K. I 1869: 391; *Erdélyi Történelmi Adatok*, K. II 1856: 395).

Avrupa elçileriyle gerçekleştirilen temalar 1626'ya gelindiğinde daha da yoğunlaştı. Bu dönemde Avrupa'nın Protestan ülkeleri; İngiltere, Hollanda, Danimarka, İsveç, Erdel ve Alman prenslikleri arasında vücuda gelen ve Fransa ile Venedik'in de katılacağı yeni bir Habsburg karşıtı ittifak kuruldu. Yeni ittifak, Osmanlı İmparatorluğu'nun da bu teşekküle dahil olmasını beklemiş (Langer 1980: 24-25; Csetri 1992: 125-128), dahası imparatorluk topraklarındaki elçilerin herhangi bir zarara uğratılmaması, kendilerine Bâb-ı Âli'de uygun mesken sağlanması, Lehistan'ın saldırı ihtimaline karşı Tatar birliklerinin harekete geçirilmesi ve sultanın Budin Paşası'na Habsburg idaresine karşı taarruz emri vermesi hususlarında Bâb-ı Âli'den bir teminat mektubu alınmadıkça İstanbul'a elçi göndermeme kararı almıştır (*Török- Magyarkori Állam...*, K. II 1869: 91-92).

Müttefikler Osmanlılarla münasebete geçmek için Bethlen'in aracılığını talep etti. Hükümdar söz konusu meselelerin istişare edilmesi ve Bâb-ı Âli'nin ittifaka razı edilmesi maksadıyla Mihály Tholdalagi'yi görevlendirmiştir (*Erdélyi Történelmi Adatok*, K. I 1855: 444; Angyal 1902: 61; Gál 1968: 932-934). Elbette ittifak, yöntem ve amaçları itibarıyla işlevsiz kalarak bir süre sonra dağılmış ve 1627

³⁰ “*Isten hozott volt most körünkbe, hogy meg tudtál békíteni ezel az lengyel követtel, mert, én soha ezel az emberrel soha nem tudok vala beszélni, ha te meg nem értetted volna vele ezeket.*” Borsos, *Vásárhelytől a Fényes...*, 262.

³¹ “*Így azért az hollandia követ másod napon minket szállásán hagván ment jó reggel a vezérhez, kívánván tőlünk, hogy az vezértől való megtérését ugyanott házánál várjuk, a mint meg is vártuk referelván az vezérrel való tractájt és jó nyomban hozván az vezér elméjét.*” *Alsó-sztregovai és...*, 244.

³² Erdel elçileri daha önce de Avrupa temsilcileriyle istişarelerde bulunsalar da söz konusu temalar daha çok ziyaret amaçlıdır. Örneğin Tamás Borsos, Küçükçekmece'deki Flandre elçisinin evine yaptığı böyle bir ziyaret hakkında hükümdarı bilgilendirmektedir. Dolayısıyla bu tip görüşmelerde önemli sonuçlara varılmamaktadır. Borsos, *Vásárhelytől a Fényes...*, 283.

Osmanlı-Habsburg ve Macar-Habsburg barış görüşmeleri başlamıştır. Yine de hadise Avrupa ülkeleri nezdinde, Erdel'in Osmanlı yönetiminde sağladığı güveni yansıtmaktadır.

Diplomatik meselelerin yanı sıra elçilerin ticari görevleri bulunmaktaydı. Özellikle ne Tuna'da ne de İstanbul'da *tricesima* ödemek gerekmediğinden önemli bir kazanç kapısı olarak Bethlen, elçilerini özellikle cıva ve tuz satışıyla görevlendirir ve İstanbul'a büyük miktarlarda getirilen ürünler Yahudi tüccarlara satılırdı (Moshe 1995: 55-68). Cıva satışıyla ilgili olarak Borsos hükümdara şunları yazmaktadır:

“Yüce efendiye bir Yahudinin mektubunu gönderdiğim üzere bu, Yahudi József'in sözleşmesidir. O ki, 2000 okka cıvayı, başka bir Yahudi ile okkası 150 oszpora bedele satar... ..eğer yüce efendi gönderirse hepsini nakit olarak alacaktır. Lakin ulu efendi başka göndermesin, zira fazlasını almayacaktır.”³³

Ayrıca hükümdar vergiyi cıva satışından elde ettiği gelire karşılayabilmekteydi. Örneğin 1619'da Yahudi tüccar Simon Görög, cıva almak ve hükümdarın vergisi olarak İstanbul'a nakletmek üzere Eflak'a gitmekteydi (Szilágyi 1882: 472).

İlaveten Bethlen, özellikle İranlı elçiler tarafından İstanbul'a satış amacıyla getirilen halılardan alınmasına gayret etmiştir. Bu maksatla kethüda uygun gördüğü halılar hakkında hükümdarı bilgilendirirdi: “Burada, yüce efendinin halılarını aldığı o adamda iki halı vardır. Her biri onunkiyle on dört dirsek boyunda ve yedi dirsek uzunluğundadır. Yüce efendi almak isterse bedeli olarak birini on iki bin oszporaya sattığını kendilerinin bilgisine sunmak isterim.”³⁴

At alımına da büyük önem verilmiş, elçiler hükümdarın talimatı doğrultusunda Fars, Arap ve Tatar tüccarların getirdiği atlardan almıştır. Tamás Borsos bir at alışverişi hususunda hükümdara şunları iletmektedir:

“İyi atlar bulmam halinde, bunu efendimize bildirmek maksadıyla yüce beyimiz yazmamı istedi. İki ahırda, üçü beyimiz için olmak üzere beş at bulduk, her birinin gri ve tay olmasını istediğinizi bilirim. Çimde yetmiş biri şimdi üç yaşına girmektedir. Dördüncüsü sarı bir dorudur, lakin kısırlaştırmışlardır. Bu kısır at mükemmel güzellikte bir maldır, ortanca at da ziyadesiyle iyi halde olup, güzel gitmektedir.”³⁵

At satın almak için elçinin parası yetmezse Eflak ya da Boğdan elçilerinden yardım isterdi. Ayrıca kendilerinin de tüm koşum takımları hazır bir atı her yıl hediye olarak hükümdara göndermeleri gerekmekteydi (Borsos 1972: 264). Alışveriş tamamlandıktan sonra elçiler eşyaları bir arabaya yerleştirir ve yük hakkında bir liste

³³ “Ím küldtem Nagyságodnak egy zsidó levelet, ez zsidó József factiója, azki ilyen ő árult egy zsidóval 2000 oka kenesőt, okáját 150 oszporán ilyen conditioval... ..ha Nagyságod beküldi, egyszersmind elveszi kézpénzben, de mégis úgy, hogy se más, se Nagyságod többet ne küldjön annál, mert el nem veszi.” Borsos, *Vásárhelytől a Fényes...*, 135.

³⁴ “Itt azon embernél, azkitől Nagyságod szőnyegeit vásárlották, voygon két szőnyeg. Egyiknek-egyiknek az hossza az ő singekkel 14 sing, az szélessége 7 sing. Akarám Nagyságodnak értésére adni, ha Nagyságod megvéteti, 12 ezer oszporán adja az egyiket, mert úgy is tartja.” Borsos, *Vásárhelytől a Fényes...*, 174.

³⁵ “Nagyságod irt, ha valami oly fő lovakra találhatnék, nagyságodnak certificálám felőle. Két istállóban ötöt találtunk oylat, kinek hármat Nagyságodnak, tudom, hogy megszeretné, mely mindenik szürkék s gyermeklovak. Az egyik most az fűvön két csak harmadfüre, negyedik is vagyon egy sárga pej, de herélt; ez az herélt ló csodálatos szép morha, közép ló s igen jó magaviselő a jó járó ló.” Borsos, *Vásárhelytől a Fényes...*, 253.

oluşturarak Erdel'e gönderirdi. Mihály Tholdalagi'nin 1 Kasım 1628'de hükümdara farklı büyüklükteki halılar, iki yüz okka kahve, on okka şekerçiboyası bitkisi ve atlar için battaniye irsal ettiği takip edilmektedir (*Erdélyi Történelmi Adatok*, K. I 1855: 257-258).

Sonuç

Erdel hükümeti, Osmanlı himayesiyle başlayan süreçte mümkün mertebe çok yönlü bir hariciye stratejisi izlemeye çalışarak görece özerkliğini muhafaza etmeyi amaçlamıştır. Bu anlamda Bâb-ı Âli'de gerçekleştirilen diplomatik faaliyetler anahtar rol üstlenmiştir: Elçi ve kethüdalar vasıtasıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda istikrarlı bir diplomatik varlık vücuda getirilirken, aynı zamanda İstanbul'daki diğer Avrupalı elçilerle sağlanan temas sayesinde siyasi bir haberleşme zinciri oluşturulmuştur. Öte yandan Erdel idaresinin tayin ettiği elçilerin bu alanda uzman olduklarını söylemek mümkün değildir. Zira genellikle soylu sınıfa mensup ve devlet işleyişinde tecrübe sahibi olan kişiler sefirlik makamına atanmıştır. Ancak politik meselelerin çözümünden alışverişe kadar olan geniş vazife alanları nedeniyle mesleklerine adanmışlıkları gözden kaçmamaktadır. Dolayısıyla hükümdarlığın tarihsel süreci içinde tam manasıyla bir diplomatik kurumsallaşma sağlanamasa da edinilen tecrübe, Macar hariciyesinin tarihsel devamlılığında önemli rol oynamaktadır. Netice itibarıyla Osmanlı ve Habsburg imparatorlukları tarafından inşa edilmiş siyasi ve tarihsel sınırlar içinde Erdel, Gábor Bethlen zamanına geldiğinde sonu trajik bitecek olsa da Osmanlı çatısı altında Macar birliğini kurmaya gayret etmiştir. Söz konusu süreçte İstanbul'daki diplomatik girişimler büyük önem taşımıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Österreichisches Staatsarchiv / Finanz- und Hofkammerarchiv, Hoffinanz Ungarn, Rote Nummer 111. Konv. 1616. September. Fo. 21-22.

Österreichisches Staatsarchiv / Finanz- und Hofkammerarchiv, Reichsakten Fasc. 189/a Fo. 272v. und 397r. 1669.

Basılmış Kaynaklar

Adparatvs Ad Historiam Hvngrariae, Sive, Collectio Miscella, Monumentorum, Ineditorum Partim, Partim Editorum, Sed Fugientium, (1735), Conquisiuit, In Decades Partitus Est, & Praefationibus, Atque Notis Illustrauit Matthias Bel, Posonii: Joannis Paulli Royer.

Alsó-sztrgovai és Rimai Rimay János Államiratai és Levelei, (1887), (Szerkesztette: Ipolyi Arnold), Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.

“Az Öreg Tholdalagi Mihálynak Az Öreg Rákóczi György Fejedelem Tanácsának és Marosszék Főkapitányának Emlékezetül Hagyott Írása”, *Bethlen Gábor Krónikásai*, (1980), (Összeállította: Makkai László), Budapest: Gondolat.

Bethlen Gábor Fejedelem Kiadatlan Politikai Levelei, (1879), (Szerkesztette: Szilágyi Sándor), Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.

BETHLEN, Gábor, (1980), *Levelek*, (Szerkesztette: Sebestyén Mihály), Bukarest: Kriterion Kiadó.

BORSOS, Tamás, (1972), *Vásárhelytől a Fényes Portáig*, (Szerkesztette Kócziány László), Bukarest: Kriterion Kiadó.

BORSOS, Tamás, (1993), “Utazás A Fényes Portára”, (Teljes Szöveggözlés), *Erdély Öröksége. Erdélyi Emlékirók Erdélyről III. Tűzpróba, 1603-1613*, (Szerkesztette: Makkai László), Budapest: Akadémia Kiadó.

- ÇAPRAZ, Hüseyin Şevket Çağatay, (2016), *Imre Thököly'nin Kâtibi János Komáromi'nin Türkiye Günlükleri*, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Erdélyi Országgyűlési Emlékek*, (1877), II. Kötet, (Szerkesztette: Szilágyi Sándor), Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Erdélyi Történelmi Adatok*, (1855), K. I, (Szerkesztette: Mikó Imre), Kolozsvár: Ev. Ref. Főtanoda.
- Erdélyi Történelmi Adatok*, (1856), K. II, (Szerkesztette: Mikó Imre), Kolozsvár: Ev. Ref. Főtanoda.
- Erdélyország Történeti Tára, Egykoru 's Magyar Nyelven Készített Történetiratok-, Levelek-, Országgyűlési Végzése- és Törvényczikkelyekből, 1566-1613*, (1815), K. II, (Kiadta: Grof Kemény József és Nagy Ajtai Kovács István), Kolozsvár: Özvegy Barrané' és Stein' Tulajdona.
- KARÁCSON, Imre, (1914), *Török-Magyar Oklevéltár 1533-1789*, Budapest: Stephaneum Nyomda.
- KOLTAI, András-Attila SUNKÓ, (2001), *Magyar Udvari Rendtartás (Utastítások és Rendeletek 1617-1708)*, Budapest: Osiris.
- “Nagyszeben, 1686. Január 22.” (1870), *Monumenta Hungariae Historica Diplomataria*, (Szerkesztette: Szilágyi Sándor), No: XIV, Pest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Rozsnyai Dávid, Az Utolsó Török Deák, Történeti Maradványai, Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek*, (1867), II. Osztály, Írók, K. VIII, (Összeszedte s Jegyzetekkel és Oklevéltárral Kísérve Kiadta Szilágyi Sándor), Pest: Eggenberger Ferdinánd.
- SZAMOSKÖZY, István, (Stephanus Zamosius), (1992), *Analecta Lapidum 1593 Inscriptiones Romanae 1598*, Szeged: Scriptorum.
- The Negotiations of Sir Thomas Roe, in His Embassy to the Ottoman Porte, from the Year 1621 to 1628 Inclusive...*, (1740), (Edited by Samuel Richardson and Thomas Carte), London.
- Török- Magyarokori Állam -Okmánytár*, (1869), K. I-II, (Szerkesztette: Szilády Áron, Szilágyi Sándor), Pest: Eggenberger Ferdinánd.
- Tetkik Eserler**
- A Pallas Nagy Lexikona 1893-1896*, (1900), K. VIII, Budapest: Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság-Révai Testvérek.
- ABBOTT, George Frederick, (1916), *Turkey, Greece and the Great Powers. A Study of Friendship and Hate*, London: Robert Scott Roxburghe House Paternoster Row, E.C.
- ANGYAL, Dávid, (1898), *Magyarország Története II. Mátyástól II. Ferdinánd Haláláig. A Magyar Nemzet Története*, IV. Kötet, Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvény Társaság.
- ANGYAL, Dávid, (1902), *Erdély Politikai Érintkezése Angliával. A Mohácsi Vésztől A Szatmári Békéig*, Budapest: Franklin Társulat.
- ARI, Bülent, (2004), “Early Ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period”, *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?*, (Edited by A. Nuri Yurdusev), (Studies in Diplomacy), Houndmills, Basingstoke, Hampshire, New York: Palgrave Macmillan, 39-65.
- B. SZABÓ, János, (2006), *A Mohácsi Csata*, Budapest: Corvina.
- BALCI, Sezai, (2007), *Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Babialı Tercüme Odası*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BALOGH, Judit, (2003), “A Kollektív Nemességtől Az Egyéni Nemességig-A Székely Nemesség Bethlen Gábor Idején”, *Debreceni Szemle*, III, 10: 372-394.
- BARNA, Mezey, (1980), “Az Erdélyi Fejedelemség Kormányzata Bethlen Gábor Korában”, *Bethlen Gábor Állama és Kora*, (Szerkesztette: Kovács Kalmán), Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogi Történeti Tanszéke, 17-27.
- BARTS, Gyula, (1912), *Marosvásárhelyi Borsos Tamás Élete és Történeti Szereplése*, Kolozsvár: Réf. Kolégium.

- BENDA, Kalmán, (1981), "Diplomáciai Szervezet és Diplomatak Erdélyben Bethlen Gábor Korában", *Századok*, IV, 125: 725-730.
- BIEGMAN, Nicolaas H., (1967), *The Turco-Ragusan Relationship According to the Firmans of Murād III (1575-1595), Extant in the State Archives of Dubrovnik*, Paris: The Hague.
- BIRÓ, Vencel, (1917), *Az Erdélyi Fejedelmi Hatalomfejlődése (1542-1682)*, Kolozsvár: Stief Jenő és Társa.
- BIRÓ, Vencel, (1921), *Erdély Követei A Portán*, Kolozsvár: Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársaság.
- CSETRI, Elek, (1992), *Bethlen Gábor Életútja*, Bukarest: Kriterion Kiadó.
- DEMÉNY, Lajos, (1982), *Bethlen Gábor és Kora*, Bukarest: Politikai Kiadó.
- DÖNMEZ, Ahmet, (2006), *Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Sürecinde Osmanlı Daimi Elçiliklerinin Avrupa'da Yeniden Tesisi 1832-1841*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DÜZBAKAR, Ömer, (2009), "XV-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devlet'inde Elçilik Geleneği ve Elçi İşlerinin Karşılmasında Bursa'nın Yeri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, II, 6: 182-194.
- EYİCE, Semavi, (1970), "Elçi Hanı", *Tarih Dergisi*, 24: 93-130.
- FAZAKAS, Zoltán József, (2008), "Az Erdélyi Fejedelemség Nemzetközi Elismertsége, Külpolitikájának Főbb Irányai", *Iustum Aequum Salutare*, IV, 2: 121-133.
- GÁL, István, (1968), "Borsos Tamás Londonban Örzött Két Levele", *Korunk*, XXIX, 6: 932-934.
- GERGELY, Samu, (1882), "Adalékok Bethlen Gábor és A Porta Című Közleményhez" (I. Közlemény), *Történelmi Tár*, V, 1: 434-468.
- GÉRESI, Kálmán, (1863), "Török-Portai Követ-Költség, Bethlen Gábor Idejében", *Györi Történelmi és Régészeti Füzetek*, II, 2: 286-287.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, (1970), "Kanunî Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Âmilleri, Geçirdiği Safhalar", *Kanuni Armağanı*, (Hazırlayan: Ulug İğdemir, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 5-39.
- HAMMER-PURGSTALL, Joseph von, (1835), *Geschichte des Osmanischen Reiches, Vom Regierungsantritte Murad des Vierten bis zum Frieden von Carlowitz 1623-1699*, Bd. III, Aufl. II, Pesth: C. A. Hartleben's.
- HERCZEGH, Géza, (1890), "Bethlen Gábor Külpolitikai Törekvései", *Bethlen Gábor Állama és Kora*, (Szerkesztette: Kovács Kálmán), Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke, 37-48.
- HORVÁTH, Mihály, (1868), *Kisebb Történelmi Munkái*, "Adalékok János Király Külviszonyainak Történetéhez", I. Kötet, Pest: Ráth Mór.
- İPŞİRLİ, Mehmet, (1995), "Elçi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XI, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 3-15.
- KARACA, Filiz Çalışkan, (1989), *Osmanlı Devleti'nde Teşrifât Kalemi ve Teşrifâtçılık*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KÁRMÁN, Gábor, (2006), "Az Erdélyi Török Deákok Kora Újkori Értelmisségiek Állami Szolgálatban", *Sic Itur Ad Astra*, XVII, 1-2: 155-182.
- KÁRMÁN, Gábor, (2008), "'Átkozott Konstantinápoly', Törökkép Erdély 17. Századi Portai Követségén", *Portré és Imázs: Politikai Propaganda és Reprezentáció A Kora Újkorban*, (Szerkesztette: G. Etényi Nóra-Horn Ildikó), Budapest: L' Harmattan, 29-48.
- KÁRMÁN, Gábor, (2016), "Zülfikár Aga Portai Fótölmács", *AETAS*, XXXI, 3: 54-76.
- KEREKES, Dóra, (2010), *Diplomatak és Kémek Konstantinápolyban*, Budapest: Múltidéző-Zsebkönyvtár.
- KOÇU, Reşad Ekrem, (1960), *Topkapı Sarayı*, İstanbul: Nurgök Matbaası.
- KOHLER, Alfred, (2003), *Ferdinand I., 1503-1564, Fürst, König und Kaiser*, München: C.H. Beck.

- KOVÁCS, Katalin Anita, (2014), “Bethlen Gábor Külpolitikai Törekvései Ügynökhálózata Tükrében”, *Bethlen Erdélye, Erdély Bethlene*, (Szerkesztette: Dáné Veronka, Horn Ildikó, Lupescu Makó Mária, Oborni Teréz, Rűsz-Fogarasi Enikő, Sipos Gábor), Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 148-161.
- LANGER, Herbert, (1980), *The Thirty Years' War*, Blandford Press: Poole, Dorset.
- MOLNÁR, István, (1909), *Rozsnyai Dávid Török Deák*, Budapest: Stephaneum Nyomda.
- MOSHE, Carmilly-Weinberger, (1995), *A Zsidóság Története Erdélyben (1623-1944)*, Budapest: MTA Judaisztikai Kutatócsoport.
- NAGY, László, (1969), *Bethlen Gábor A Független Magyarországért*, Budapest: Akadémiai Kiadó.
- NEČIPOĞLU, Gülru, (1991), *Architecture, Ceremonial and Power. The Topkapı Palace in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, New York-Cambridge: The MIT Press.
- PAPP, Sándor, (2011), “Bethlen Gábor, A Magyar Királyság és A Porta (1619-1621)”, *Századok*, IV, 145: 915-973.
- SALAMON, Ferenc, (1885), *Buda-Pest Története*, K. III, Athenaeum: Budapest.
- SZALAY, László, (1862), *Erdély és A Porta 1567-1578*, Pest: Lauffer és Stolp.
- SZÁNTÓ, Imre, (1977), *Magyarország Népeinek Harca A Török Hódítók Ellen, 1526-1541*, Szeged: Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Historica, Tomus LXI.
- SZILÁGY, Sándor, (1879), “Bethlen Gábor Fejedelem Uralkodásának Történetéhez”, *Történelmi Tár*, II, 2: 219-261.
- SZILÁGY, Sándor, (1881), “Bethlen Gábor és A Porta”, *Történelmi Tár*, III, 4: 593-640.
- SZILÁGYI, Sándor, (1881), “Tholdalagi Mihály Évkönyve 1613-15-ből”, *Történelmi Tár*, IV, 1: 1-11.
- SZILÁGYI, Sándor, (1882), “Tholdalagi Mihály 1619-iki Követjárásának Történetéhez”, *Történelmi Tár*, III, 5: 470-475.
- SZILÁGY, Sándor, (1887), “Levelek és Okiratok Bethlen Gábor Utolsó Évei Történetéhez (1627-1629)”, *Történelmi Tár*, X, 3: 1-43.
- TESZELSZKY, Kees, (2013), “Magyarország és Erdély Képe Németalföldön A Bocskai-Felkelés és Bethlen Gábor Hadjáratai Idején 1604-1626”, *Bethlen Gábor és Európa*, (Szerkesztette: Kármán Gábor és Kees Teszelszky), Budapest: Komáromi Nyomda és Kiadó, 203-244.
- TÓTH, Sándor László, (2000), *A Mezőkeresztesi Csata és A Tizenöt Éves Háború*, Szeged: Belvedere Meridionale.
- TÖRÖK, Pál, (1926), “A Mohácsi Vész Diplomáciai Előzményei”, *Mohács Emlékkönyv 1526*, (Szerkesztette: Lukinich Imre), Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 152-154.
- TRÓCSÁNY, Zsolt, (1980), *Erdély Központi Kormányzata 1540-1690*, Budapest: Akadémiai Kiadó.
- VAJDA, Gyula, (1891), *Erdély Viszonya A Portához és A Római Császárhoz Mint Magyar Királyhoz A Nemzeti Fejedelemség Korszakában*, Kolozsvár: Ajtai K. Albert Könyvnyomdája.
- VÁRKONY, Ágnes, (2013), “Bethlen Gábor Jelenléte Európában”, *Bethlen Gábor és Európa*, (Szerkesztette: Kármán Gábor és Kees Teszelszky), Budapest: Komáromi Nyomda és Kiadó, 9-76.
- YILDIZ, Yusuf, (2013), *Osmanlı-Habsburg İlişkileri, Kânûnî-Şarhken-Busbecq*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ek:

Gábor Bethlen Devrinde Osmanlı-Erdel Diplomasinin Önemli İsimleri

	Büyük Elçiler Fevkalade Elçiler	Daimi Elçi / Kethüda	Tercümanlar, Talebeler, Ulaklar, Mektup Hizmetlileri, Alışveriş Hizmetlileri
1614	István Bethlen István Erdélyi	Tamás Borsos Mihály Tholdalagi	
1615	Mihály Angyalosy	Mihály Tholdalagi Dániel Sövenfalvi Nagy	
1616		Dániel Sövenfalvi Nagy	
1617	László Bornemisza Pál Rhédey	Dániel Sövenfalvi Nagy János Szöverdi Gáspár	András Bonnyhai, mektupçu
1618	Farkas Kamuthi Pál Gyarfás, fevkalade elçi Mihály Tóth Baltasár Kemény, fevkalade elçi János Rimai	János Szöverdi Gáspár Tamás Borsos	Ferenc Jósika, János Házi István Gyeróffy István Osztrói Boldizsár, talebe Péter, talebe János Incze, hizmetli Márton, arabacı István Sajgó, hizmetli Ferenc Demény, mektupçu, Mihály Ötvös, Tuna ulağı
1619	Ferenc Mikó Hidvégi Ferenc Balassi István Korláth	Tamás Borsos Mihály Tholdalagi	Bakos István Osványi László Vitéz János Kuthy, postacı István Kömöz, postacı Zsigmond Török, postacı János Incze, hizmetli Fodor, hizmetli János Szabó, ulak István Bonyhai, mektupçu Márton Horváth Mihály Angyalosi, mektupçu Ferenc Demjén Jakab, postacı
1620	János Rimai István Dóczy Ferenc Balassi	Mihály Tholdalagi	János Illey, mektupçu Zsigmond Kékedi, mektupçu Zsigmond Török Péter Lovas, mektupçu
1621	Ferenc Balassi János Rimai István Dóczy Mihály Mauer, fevkalade elçi	Mihály Tholdalagi Dániel Sövenfalvi Nagy	
1622	Mihály Tholdalagi, fevkalade elçi Ferenc Bornemisza	Dániel Sövenfalvi Nagy	
1623	Mihály Tholdalagi, fevkalade elçi	Kelemen Mikes	Pál Nagy Pál Keresztesy
1624	Ferenc Demény Mihály Tholdalagi Farkas Balázsfalvi Cserény		
1625	Gáspár János Szöverdi Pál Keresztesy	László Balázsházy	
1626	Mihály Tholdalagi Pál Keresztesy	Tamás Borsos	
1627	Kelemen Mikes Ferenc Demjén, fevkalade elçiler	Talebe Balázs	Márton Szombathelyi

Hüseyin Şevket Çağatay ÇAPRAZ

	Ferenc Mikó		
1628	Mihály Tholdalagi	Talebe Balázs János Donáth	János Kemény, Ákos Barcsai, Mihály Kádas, alışveriş hizmetlisi
1629		János Donáth	